

EUSKAL FRASEOLOGIA: HISTORIA, OINARRIAK

Xabier Kaltzakorta

SARRERA

Herri literaturak antolatzen dituen Vigarren jardunaldiok halako titulu edo izen berezi bat hartu dute bigarren milurteko honen hondar aldera: Euskal fraseologia. Justo Maria Mokoroaren jaiotzaren mendeurrenean, tolosar euskaltzale suhar eta nekazekin hainbat urtetan egin zuen lan handiari omen eta gorazarre egiteaz batera, guk euskaraz ditugun esapide eginak edo fraseologia aztertu nahi genituzke. Justo Maria Mokoroak izaera etsikor eta ukakorra izan arren, euskara galbidean, edo are negargarriagoa dena, galzorian ikusi arren, gorputz eta arima eman zen euskararen ariman gordetzen ziren esapide egin, esaera, itzulika eta abarrak biltzen eta sailkatzen. Euskararen arima esan dut, edo euskararen barne-muina, funtsa, bihotza, izpiritua, jeinua ere esan nezakeen bere 1935ko *Jenio y Lengua* liburuan 77. orrialdean honelaxe esaten baitu: “Así, por ejemplo, ¿No hemos dejado disiparse casi del todo el espíritu del euskera en la literatura, por descuidar el modismo, el giro, la fraseología?” Hona hemen, hitz laburrez, tolosarraren pentsamendua, hona hemen guk euskaldun ikerlari edo aztertzaileok ahaztuxerik dugun kontua, eta hona hemen jardunaldiotako izenburuan agertzen den “fraseologia” delakoa, guk omentzen dugun tolosarraren hitzetan. Gure lan honen helburua xumea da, ezinbestez. Batetik, modu labur eta pedagogikoan fraseologia zer den adierazten ahaleginduko gara, eta bestetik, gure arteko fraseologiazko artikulu eta liburuen berri emango dugu.

ZER DEN FRASEOLOGIA

Hizkuntza guztietako hiztunek hitz egiten dutenean, esaldiak sortzen dituztenean, beren baitako pentsamenduak, usteak, asmoak hitzetaraten dituztenean, hizkuntza horretako erregelak erabiltzen dituzte. Badira, ordea, hitz konbinazio egin batzuk, eginak, finkatuak edo ihartuak direnak. Erdaraz hainbat modutara izendatuak izan dira, modismos, idiotismos, giros, frases hechas, locuciones... Tankera horretakoak dira, esaterako, *no pegar ojo, vete a tomar viento, vete a freír espárragos, sano y salvo* eta abar. Guk uste izan ez arren, edo buruak lehen pentsamendu batean eman ez arren, erdaraz mintzatzen ga-

renean ehundaka holako erabiltzen ditugu. Erabiltzen ez baditugu ere, oso ondo ezagutzen ditugula esan behar. Euskaraz ere horrelako esapide eginak asko ditugu, *no pegar ojo*, esaterako, *begirik ez bildu* esaten dugu *Gau osoan ez dut begirik bildu* esan ohi dugu “gau osoan ez dudala lorik egin” adierazteko. Gaztelaniazko *vete a tomar viento* edo *ir a freír espárragos*, erdaraz gordintxoagoak edo larriagoak ez esatearren, *zoaz haizea hartzera* erabiltzen dugu, edo *zoaz pikutara*, edo, Lizardik zioen bezala, *zakurraren ipurdia bidali*. Baina kontua ez da Lizardik asmatua dela pentsatzea edo, hobeki esateko, Lizardik bere prosa indartsuan erabilitako esaldi adierazgarri bat dela pentsatzea, herri-esapide bat delako segurantzia izatea baino. Gipuzkoan Orío aldean behintzat, *zakurraren ipurdira bidali* esapide egina da, Luzaide aldean, Manezandik zioen bezala, *phorru landatzera bidali* esapide egina den bezalaxe, edo beste leku batzuetan *antzarrak ferratzera bidali* den bezalaxe. Tanke-ra horretako esaldi eginei “esaera jatorrak”, edo erdaraz *dicho castizo* eta abar esan izan zaie. Euskaraz hainbat hitz egon izan dira: esaera, esapide, erramolde, esakune, erranairu eta abar. Hitz horien azpian euskaldun hiztunentzat kontzeptu desberdinak biltzen dira. Erdarazko “paremia” eta “modismo”, hain zuzen. Hitz hauei ondoan adjektiboa jartzen zaienean, gehienetan, *zahar* edo *jator* izan dira “esaera zaharra edo jatorra”, “esapide jatorra” eta abar. Esapide jator horiek ordain edo baliokide gogoragoak izan ditzaketen neurrian, izan ditzakete beren leungarriak edo esateko modu ez hain gogorak, *zakurraren ipurdira bidali* beharrean, *zakurraren salara bidaliz gero*, badirudi leunagoa dela. Erdaraz, esaterako, *vete a la eme* esaten dutenean, *eme* delako letra horren atzean denok dakigu zer dagoen, hemen, hitzaldi honetan guk esan ez arren. Tankera honetako esapideak euskaldunek ehundaka ditugula esan behar. Esapide finko horiek eta antzekoak aztertzen dituen disziplina bat badugu, ihardunaldiotako *fraseologia* delakoa. Zehatzago laburbil dezagun, Alberto Zuluagak esaten duenez, bi hitz gutxienez finkatzen edo lotzen dituen konstruzio linguistikoak aztertzen ditu fraseologiak. Gutxieneko bi hitzen lotura edo uztartze hori finkatua dago hizkuntza erabiltzen duten hiztunengan, “instituzionalizaturik” dago. Eman dezagun erdaraz “tirios” esaten badu norbaitek, “tirios y troyanos” hitz bikoa etortzen zaiola hiztunari, edota “cero” hitza badiogu, oso arrunt dabilen “cero patatero” edo “cero a la izquierda” direlakoak. Tankera horretako diskurtso finko edo lotuari fraseologian, *expresión fija* edo *unidad fraseológica* deitzen dio A Zuluagak. Gaur egun, beraz, disziplina honetan gehien erabiltzen dena *unidad fraseológica* (UF) edo *fraseologismo* da. *Dicho*, *modismo*, *giro* eta abar bezalako hainbat hitz lauso erabili beharrean. Fraseologia, beraz, unitate fraseologikoak aztertu eta sailkatzen dituen disziplina izango da.

FRASEOLOGIAREN HISTORIAZ HIZÑO BI

Duela mende erdi, mila bederatzehun eta berrogeitamargarren urte alde-ra, Errusian, edo nahiago baduzue, garai bateko SESBan, Sobietar Errepubli-

ka Sozialisten Batasunean, V. V. Vinogradov izan omen zen fraseologiaren oinarriak finkatzen ihardun zuena. Fraseologia disziplina zientifikoa izateko oinarriak jartzen aritu zen. Lexicografiaren adar honek garai hartaz gero, ikerketa eta sailkatze lan zehatzak izango zituen Europa osoan. Garai hartaz gero, zehaztasun eta zientifikotasunez ihardun nahi izan da, esaldi egin, finkatu edo ihartuak aztertzeko orduan. Fraseologiaren alorra gorritzen edo zehazten aritu izan dira tratamendu objektiboa eta sistematikoa eman nahirik. Espainian Julio Casaresen lanak garrantzi handia dute alor horretan aitzindari edo aurrelarietako bat izan zelako. Garai hartaz gero, Europa osoan barrena izan dira tesi doktoralak eta lan zehatz eta zientifikoak hasiera bateko fraseologiaren alor zabal, lauso eta zehazkabea finkatu nahi izan dutenak. Nik hemen, oraingoz, bi baizik ez ditut aipatuko, gure artera gonbidatu ditugun bi ikerlariena, Alberto Zuluagaren *Introducción al estudio de las expresiones fijas* eta Gloria Corpasen *Manual de fraseología española*. Lehena Alemanian publikatu zen 1980an, eta bost urte aurretik, 1975an, presentatu zen tesi bateko emaitzak laburbiltzen ditu. Liburu hau oinarri finkotzat hartu dute geroztik fraseologia aztertzeko asmoa ukan dutenek. Gloria Corpasen liburua duela hiru urte argitaratua da, 1997an. Liburu honek bere lehen atal edo kapituluaren fraseologiaren berrogeita hamar urteko historia egiten du. Noizkoak eta norenak diren lehen oinarri-lanak, zeintzu izan diren ikerlaririk garrantzitsuenak, zeintzu lan sendoenak. Diakronikoki edo denboran barrena aipatzen ditu ikerlariak eta hauen lana eta garrantzia. Hor ditugu hasiera bateko Julio Casares (1950ko lana), E. Coseriu, H. Thun, A. Zuluaga, G. Haensch et Al., Kubako Z. V. Carneado Moré eta A. M. Tristán Perez. Guzti hauen lanak azaldu eta zeharo aztertzen ditu, hitz laburrez. Gainerako kapituluetan gaztelaniaren sistema fraseologikoa azaldu eta aztertzen du hiru esfera edo gune nagusitan sailkatuz: kolokazioak, lokuzioak eta enuntziatu fraseologikoak. Liburu osoan zehar esaten den guttia bibliografia aipamen zehatzez jantzia dago.

KOLOKAZIOAK, ERRAMOLDE EDO ESAKERAK ETA ATSOTITZAK BEREIZI BEHAR

Gloria Corpasen liburuan, eta fraseologiaz ari diren lanetan orobatsu, hiru esfera edo gune desberdintzen dira. Alde batetik enuntziatuak ez direnak, “acto de habla” edo esaldiak ez direnak. Hor ditugu, berak esaten duen bezala, “kolokazioak” batetik, eta “lokuzioak”, bestetik. Kolokazioen artean gaztelaniarentzat sei multzo desberdintzen ditu, 1-sustantiboa (subjekua) gehi aditza, 2-aditza gehi sustantiboa (objekua), 3-adjekiboa gehi sustantiboa, 4-sustantiboa gehi preposizioa gehi sustantiboa, 5-aditza gehi adberbioa, eta, azkenik, 6-adjekiboa gehi adberbioa. Kolokazio delako hitza arrotz edo bitxi xamarra da erdararentzat ez zik, euskararentzat ere bai. Ingelesetiko hitz hori erdaraz Manuel Seco hizkuntzalariak sartua da. Hitz horren lehen erabilera J. R. Firth-ek egina da 1957ko lan batean. Hainbat hizkuntzak biltzen dituzte bi hitz modu

finko batean. Lehen taldean sustantibo gehi aditzean, esaterako, *correr un rumor*, *zarpar un barco* esan ohi da erdaraz. Bigarren taldean, aditz gehi sustantiboa (objekua): *empeñar un cargo*, *un papel*, *zanjar un desacuerdo*, *una discusión*...

Esan beharrik ez dago hizkuntza bakoitzak bere kolokazioak dituela, erdaraz, talde honetakoa litzateke *pelar patatas*, euskaraz, ostera, *patatak zuri-tu*. Horra hor kolokazio bat hizkuntza batean eta bestean. Badira gure artean atsotitzak eta erramoldeak bereizi dituzten ikertzaileak. Bereizketa behar beharrezkoa da. Hor dugu denboran barrena abiatzen bagara, Juan Mari Lekuonaren "Erri literaturaz. Atsotitzak eta esakerak", *Lekuona'tar Manuel jaunaren omenezko idazki bilduma III*, Kardaberaz bilduma 21, Tolosa 1977, 253-258 or. Gotzon Garatek ere *27.173 Atsotitzak Refranes Proverbs Proverbia*, Bilbo 1998, liburuaren sarrerako laugarren atalean ere bereizi egiten ditu: "Ez dira atsotitzak esamoldeekin (idioms, proverbial phrases, Redensarten) nahasi behar. Erran zaharrek nolabait ere filosofia puska bat badute, irakaspena dute, aholkua dute, bizitzaren esperientzia adierazten dute, didaktismoz oratuak daude. Erramoldeak, ordea, gauzak adierazteko molde bereziak dira. Ez dute maiz deus ere aholkatzen edo irakaskintzarik ekartzen. Beste hitzez azal litekeena molde bikainez esateko bideak dira. (...) Azkuek, Damaso Intzak eta beste batzuek ez dute maiz bereizketa hau gogoan eduki. Intzak batez ere bere bilduma aberatsean erramolde hutsak diren dozenaka eta dozenaka esaldi sartu ditu. Adibidez: "Aittu ttu beriak", "Aitzera txarrekoa da" edo "Aoa leurrrie daukie" ez dira atsotitzak, erramoldeak baizik".

EUSKAL IDAZLEEN USTEAK EUSKAL FRASEOLOGIAREN GAINEAN

Bada uste bat gure idazle eta euskaltzaleen artean arras zabaldua. Hitz bitara honela laburbilduko genuke uste hau: zenbat eta euskaldun hutsagoa izan, zenbat eta euskal gizartean sartuago bizi, hainbat eta euskara ederragoa, esakunetsuagoa, erdararen kutsurik gabekoagoa izango da. Kirikiñok honela esan ohi zuen: "Erdaraz ez dakien euskaldunakaz izketan ibilli ezkerro, esakera oso politak entzuten jakez. Esakerok euren artean, euskerearen erraietan sortu dirala uste izan leike, erderatik etorri barik, eta augaitik atsegin andiz batuten doguz entzuten doguzanak"(1). Euskaraz dugun idazlerik xoragarrienetako batek, Enrike Zubirik "Manezandik", honelaxe idazten zuen "Nik gogo bihotzian ez dut yaidura bat bezik; eskuara, bethi eskuara! Gehiago ikhertzen ditut eskuararen erroak eta zoko mokoak, eta gehiago ohartzen niz bere edertasunaz eta aberastasunaz. // Sakhelan bethi deramat liburuxka bat, eta nere solasetan

(1) BUSTINZA, Ebaristo "Kirikiñio", "Euskaldun utsakaz" in *Euzkadi* 1922-XIII-31 eta *Edo guiek edo iñok ez Euskerearen alde*, Sutondoan Labayru Ikastegia 1984, 246 or. Agertzen dira artikuluko gehiago ere, *Euzkadi* 1919-XII-28 eta *Euzkadi* 1923-1-7

bazterretxetarrekin ohartzen badut zerbait itzulika, edo aditza molde zaharrak, paperrian ezartzen ditut, eta oharren anitz baditut bilduak”(2). Manezandik dioena da “bazterretxetarrekin” hitz eginez gero, hau da, “baseritarrekin”, euskararen “itzulika” asko ikasten zituela. Beste artikulu batean Manezandik dio berak ikasi duen euskara, bere “sor el(h)ea”, berak zioen bezala, bazterretxetarrengandik ikasi zuela gehienbat eta ez gramatiketatik. Jean Elissalde “Zerbitzari” azkandairrak Euskaltzaindiako sarrera-hitzaldian ere ideia berak jaultkitzen ditu, hona haren hitzak:”Behinere ez gaiten etxetik athera paper xori muthur bat gabe eta bi soseko lapitz batekin baizik. Alabainan ez da gutienera dudarik nunnahi zerbeit kausituko dugula, kausi dezakegula bederen, eskuarazko izena ez dakiogunik. Bada, holako zerbait ikusten dugularik, jo dezagun lasterka lehen atxo xaharraren ganat eta othoizka galde dezogun: Amatto, zer erraten duzu huni? Amatto, zer erraten duzu horri? Eta amattok erran izena lapitzaz ezar berehala paper muthurrean... eta paper muthur hori hel guzietarat heda dezaken norbaiti. Herri guzietan, Jainkoari esker, norbeit atxeman ditake oraino Eskuararen alde zerbeit egin nahi duenik!”(3) Aitonanamonen edo aitatto-amattoen mingainean dauden hizkuntza-aberastasunak ezin prezatuzkoak direla eta galzorian daudelako ustea orain baino lehenagokoa da. Mokoroak berak dakarren beste aipamen bat ezin utzizkoa dela deritzat. Aipamen hori Iñaki Eizmendi “Basarri” bertsolari handiarena da, hona bataren eta bestearren hitzak: “Viniendo ahora más particularmente al caso nuestro, todos conocemos aquí como amigos de nuestro pueblo y de nuestra lengua al Príncipe Bonaparte y al sabio Hugo Schuchardt. Fiel, pues, a mi táctica de citas, creo oportuno registrar unas palabras de nuestro querido Basarri:

“Euskera ikasi nai mundu guzitik aleman orrek (Schuchardt-ek) eta ortarako maixu itxurazko bat bear... Zein izango... ta, euskera besterik etzekien gizon apal bat: Agustin Echeberry. Gizon ikasi batengandik ikasten zan euskerak ezer gutxi balio zuala esaten zion Bonapartek aleman jakintsuari... A zer nolako arrazoia!... Askotan esan dedana berritzera noa. Erderarekin kutsutu-gabe dagon euskal-menditar batekin bi orduko izketaldian, euskera gehiago ikasten det akademikorik aundienekin baño... Beste iturri bat da aien iturria!... Andik datorren ura, lausorik gabea da, garbi ta gardena. Aien esakerak eta aien esateko moduak zer balio duan, ez dago esaterik” (*El diario Vasco*, 4 marzo 1979).

Hona ekarri ditugun lau euskalkietako idazleen uste hauen tankerakoak erruz aurki daitezke, inolako dudarik gabe. Kirikiño bizkaitarraren, Basarri zein Mokoroa gipuzkoarren, Manezandi nafarraren zein Elissalde lapurtarraren usteak bat datoz. Euskal idazle on guzti hauen artean bada besterik ere, Bonaparte printzearen uste edo buruera. Bonapartek Schuchardt alemanari aurkitu zion irakaslea, Agustin Etcheberri saratarra, gizon umil eta pobrea zen,

(2) Enrike ZUBIRI “Manezandi”, “Nere sort-herritik” *El dia*, 1935-8-25

(3) Jean ELISSALDE, “Euskaltzaindian Sartzean Jean Elissalde Apez Azkaindarrak egin duen irakur-aldia” in *Euskara* 1931, 68-76 or.

baina ez nolana hiko. Agustín Etcheberri ogibidez zapataina edo oskigilea izan arren, talentu handiko gizona zen. Lore Jokoetako bertso-guduketan hainbat aldiz sariztatua izan zen Agustín Etcheberri, eta "Ichtorio zaharrezko bilkhuia" baten egilea ere bai(4).

Azken batean, hona ekarri ditugun idazle zein jakitunen usteen defenditzaile suharrena Juan Antonio Mogel izan zen. Juan Antonio Mogelek bere *El doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte o Diálogo entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan* (Durango, 1881) lanean, honelaxe zioen hitzaurrean, hirugarren pasartean: "En los diálogos que presento, habla un Labrador, vestido de Abarca ó calzado peculiar del país: un rústico que no ha puesto pies en la escuela de primeras letras; un solitario que no ha salido de los bosques del bascuence; que no sabe una palabra de otro idioma, y que en mil asuntos implicados y muy diferentes habla afluentemente con la mayor pureza sin hallarse embarazado por falta de voces en multitud de instrumentos públicos y caseros, sin necesidad de fingirlas, ni mendigar extrañas. Se le verá instruido en una elocuencia sin artificio, en adagios misteriosos, en tropos que de sí dá el idioma, dando lecciones á un bascongado callejero que le habla con voces corruptas". Goraxeago ere hala zioen, bigarren pasartean: (...) He juzgado hacer un gran servicio á la Patria sacando al teatro público los primores de un idioma que solo se ha conservado en su pureza original en los desiertos, á donde no han llegado sus corruptores".

Euskaldun hutsen eta kutsatuen ideia hau hainbat autorek erabiliko dute, hona hemen, esaterako, Justo Mari Mokoroak *Repertorio* lanaren hitzaurreko lehen orrialdean dioena: "Una instintiva comparación me hacía notar la gran diferencia entre el habla de los euskaldunes netos y la de los influidos por el castellano... El vigor del idioma decrecía de una generación a otra, y con ella su valor y su aprecio..." Mogelek dakarren ideia bera agertzen da: euskaldun huts eta euskaldun kutsatuen arteko diferentzia. Peru Abarka euskaldun huts, basotarraren eta Maisu Juan kaletarraren arteko diferentzia. Euskara hutsean edo euskararen basoetan bizi den euskaldunaren eta kale nahasian bizi den kaletarraren arteko diferentzia. Eskolak ikasi ondoren Madrildik etorri den euskaldun kutsatua, euskalgaiztoa egiten duen euskaldunsemea, euskara atzundurik, kutsaturik, zaporegabaturik daukan euskaldun ikasiaren eta euskara hutsean inolako nahastekadura gabeko euskararen barnean bizi den euskaldun elebakar garbiaren artekoa. Hona ekarri ditugun guztien uste honek, ordea, gaur egun bizi garen gizartetik oso urruti dauden idazle batzuen garaietara garamatza, Kirikiño (1866-1929), Manezandi (1867-1943), Jean Elissalde "Zerbitzari" (1883-1961) eta oraintsuagokoak diren J. M. Mokoroa (1901-1990) eta

(4) Bilkhuia edo bilduma hau Parisko Bibliothèque Nationaleko Celt & Basque 169 zenbanian aurkitzen da. Nik eskuizkribuaren fotokopia eta transkripzio batez horniturik argitaratu nuen *Lamia, Sorgin eta Tartaroen Erresuma* ezkutua lanean Labayru Ikastegia 1997

Iñaki Eizmendi “Basarri” (1913-1999) idazleengana. Guzti hauek guk baino inguru euskaldunagoetan bizi izan ziren eta euskaldun huts eta talendu handidunak ezagutzeko aukera miragarria ere izan zuten. Gaur egun, ordea, ez da ia euskaldun hutsik gelditzen, euskara bakarrik dakien euskaldunik ia ez dago Euskal Herri osoan barrena. Erdaldun huts asko daude, ordea, Euskal Herrian, ezinbestez. Euskaldun hutsik gelditzen ez den arren, euskaraz bakarrik pentsatzen duen belaunaldi bat laster desagertzera doakigu. Honez aurrera, hizkuntza bi edo gehiago jakingo dituzten euskaldun onak izatearekin aski eta gehiegi izango dugu. Mitxelena esan ohi zuen gaurko euskaldunok erdaldun-euskaldunak garelako onenean ere, euskaldun-erdaldunak izateko arriskuan, gainera.

Euskara ikasteko iturrietara jo behar delako ideia, euskaldun hutsetara edo hutsengana hurbiltzea, ez da Manezandi edo Kirikiñorengan bakarrik ematen, gaur eguneko Antonio Zavala edo Gotzon Garateren lanetan baino gehiagotan adierazirik aurki daiteke. Ideia horiek A. Zavala *Auspoa* liburategia osatzera eraman dute, euskaraz dagoen herri-literaturako altxor ederrena gaurko eta biharko euskaldunoi eskeintzera, hain zuzen. Gotzon Garatek Euskal Herriko zazpi probintzietako baserritar edo bazterretxetarrekin hitz eginez, euskara landuz, atsoitz-liburu eder bat eskeini digu. Atsoitz-liburuaren ondoren, beste lan eder bat ere kaleratuko omen digu: erramolde-liburu bat.

Orain arteko gure puntu honetan herri-fraseologismoak aipatu ditugu. Fraseologismoak, ordea, hainbat sail desberdinetakoak izan daitezke. Badira teknika berriak ekarri dituen fraseologismo berriak. Berriak bezain beharrezkoak. Euskara tresna zalu eta eragile bihurtuko badugu, ordenadore munduak ekarri dizkigun fraseologismoak, “crear un directorio”, “cancelar una operación” eta abar, esaterako, ingeles mundutik euskarara egokitu beharko ditugu.

EUSKARAZKO FRASEOLOGIA: LANAK ARTIKULUETAN

Euskaraz, denok dakizuenaz, fraseologiaren gainean teoria lan handiegi-rik egon ez arren, badira hainbat lan edo esaera-zerrenda. Erramolde edo esapide eginen garrantziak orain baino lehen jabeturik zenbait euskaltzale eta ikerlari, esaera-biltegiak eratu dituzte. Lan horien berri emango dugu gure hitzaldiaren atal honetan. Lan gotor eta handietan sartu aitzin eman dezagun artikulua batzuen berri. Lokuzioen edo erramoldeen bilketa agertzen duten lan ttipiak aipatuko ditugu atal honetan. Sebero Altubek baditu bi lantxo “Esakera politak”, *Euskal Esnalea*, 1911, I, 90-91 or. eta bilketa hutseko zerrenda bat “Modismos euskéricos”, *Euskera* 1925, VI (4º), 67-87 or. Aingeru Iri-garaik lan polit bat argitaratu zuen *Principe de Viana* aldizkarian, 1962, 489-499 or. “Para un Diccionario Vasco de modismos”. Lan horretan Nafarroako bi mugaldeetako erramoldeak dakartza. Gorago aipatu ditugun usteak

ere badakartza, erdarak euskara desitxuratu eta nahasten ari duelakoa, hone-laxe hasten da: “Una de las características de toda lengua la constituyen los idiotismos o modismos. En la lengua vasca es importante anotarlos porque se van olvidando de prisa debido a la influencia del vasc. urbano que sufre mayores influjos del castellano al revés de lo que ocurre con las variedades apartadas.

Los mismos escritores son parte en aquel olvido, pues, salvo excepción, prestan menos atención a esa característica que a la añorada pureza de léxico. Muchos lectores del vasc., seguirán dedicando sus preferencias a esas variedades campesinas, entre tanto no tome forma el vasc. literario cuya unificación encontrará aún muchas dificultades”. Artikulu honetan ia berrehun fraseologismo (nire kontadurian 176 bat) agertzen dira, guztiak erdal ordaina dutela. Ordaina eta ez itzulpena esan dut, “porruak landatzera” edo “antzara (singularrean) perratzera” (igorri zuen), esaterako, ez baitu esaten *le mandó a plantar puerros* edo *a herrar el ganso*, beste modu honetara baizik: *le mandó a freír espárragos* parentesi artean (hacer gárgaras). Artikulugilearen asmoetako bat da idazleek literatura idatzian txertatzea hain bitxi baliotsuak. Aingeru Irigarai fraseologismo-hiztegi baterako aleak eskeintzen ari zen artikulu hartan.

Fraseologismo-hiztegiak azken hamar urte hauetan inoiz baino gehiago argitara dira gaztelaniaz. Bolada zoro batek edo modaren apetak edo editorial zuzendarien interesak agintzen dutela pentsatuko du baten batek. Disziplinaren garapenak edo gizarte batean bizi diren idazle, irakasle eta irakurle interesdunak tarteko direla ere pentsatzea bidezkoa da. Hitzaldi honetako entzuleak ideia garbi bat egin dezan, hona lehen hamarrak: *Fruncir el ceño*-Beltzuri egin. *Quemar las naves*- Paperak erretzea. *De boquilla*-Aho mihiz. *De pe a pa*-Orratzetik ari (kondatzen daukute). *Andarse con rodeos*-Itzuli mitzuli ari. *Por poco; poco ha faltado*-Guttik egin du. *En resumen; en el fondo; en general*-Funtsean. *¡Que te crees tú eso!*-Ago pixka bat! *Tiene don de gentes*-Jende artze ona du. *Le mandó a freír espárragos (hacer gárgaras)*-Porruak landatzera,-Antzara ferratzera (Igorri zuen).

Lan hagitz interesgarria da, bestalde, M. Moulin eta A. Uhartek *Bulletin du Musée Basque*, nº 85, 3 trimestre 1979, “Contribution à l’étude des proverbes et dictons de l’Ostabaret”, 136-146 or. argitaratua. Lan honetan atso-titz edo “dicton” direlakoak agertzen dira esapide edo lokuzioekin nahaste. Ba-dira lan honetan erdaraz *comparaciones fraseológicas*, edo euskaraz, hala nahi izatera, konparantza fraseologikoak dei ditzakegunak. Konparantza hauek, herri hiztunen artean finkaturik dauden konparantzak dira. Adibide bat ematearren, *más cobarde que una gallina*, euskaraz ere berdin izan daitekeena: “oi-loa baino koldarrago”. Gaztelaniazko *un hombre gallina* delakoak ere euskaraz izan ditzake kidekoak. “Gizon oilo bat” edo “gizon oilobusti bat”. Hona hemen, hitzaldi honen aringarri, Aita Uriartek hemeretzigarren mende erditsuan sortu zuen bertso-sail bateko hamargarren bertsoa:

Baldin gure artian
 badago koldarrik,
 bijua bere etxera
 armia itxirik;
 ez dogu emen biar
 mutil ollokirik,
 morua ikusita
 bildurtuko danik.

(Afrika'ko gerra (1859-1860), Auspoa 129, 77or.)

Badirudi “Oiloa baino koldarragoa den norbait” konparantza eginetik, “mutil oilo(ki)a” sortuko zela. Artikulu honetan konparantza egineko hainbat ale agertzen dira, 13-Azkona bezain zaila *Dure comme le blaireau*, 18-Belia bezain beltza *Noir comme le corbeau*, 38-Foina bezain abila *Malin comme la fouine*, 41-Gatu okherra bezain jeloskorra *Méfiant comme un chat borgne*, 48-Hungarria bezain auherra *Paresseux comme le fumier*, 53-Kaka bezain merke *Bon marché comme le caca*. (*Sous estimé*), 69-Phika bezain ohoina *Voleur comme la pie*, 79-Phixuntzia bezain kuriosa *Curieux*, 80-Zarthain zaharra bezain gormanta *Gourmand comme une vieille poêle*, 83-Zeru zola bezain urdin *Bleu comme l'horizon*. Konparantza guzti hauezz gain, badira hainbat loku-zio polit ere. Nik hemen lantto honetan bi baizik ez ditut iruzkinduko. Irudi-mundu adierazkorra dute bete-betean eta arras politak dira. Eman dezagun, esaerako, norbait ondo baino hobeto bizi bada, *asebetean* bizi dela esaten dela diogula, besteak beste direla. Esan daiteke, era berean, *gari-meta gaineko txoria* dela. Gari-meta gainean, bistakoa denez, goserik ez baitu pasatuko txoriak. Hona esaterako, zer dioen 65 esapideak Ogi phuluaren gaineko xoria *L'oiseau de dessus le tas de blé*. (*Celui qui ne sait pas reconnaître son bien-être*). Norbaitek ez badaki bere zorion betea ezagutzen, esapide hori esaten omen da. Hona hemen erramolde bera bertso batean:

An ongi nintzelarik
 Ateratu nintzen
 Zehait falta nuela
 Zaitan iduritzen,
 Ogi bihiko xoria
 Eneatu bai zen,
 Ene gostuz geroztik
 Ikasi dut bizitzen.

(Luzaide'ko kantiak Auspoa 65, 46 or.)

“Ogi” eta “gari” direlakoek esangura bera izan dezakete hurbilen ditugun erderetako *trigo* edo *blé* adierazteko orduan. Beste moduz esateko, Iparraldeko *ogi* hitzak bi esangura izan ditzake, gure “ogia”, jakina, eta baita, era berean, “garia” ere. Hemen ere lekuz aldatzen den pertsona baten auhenak dira, lekuz aldatu baino lehen bizi zuen zorionaren jabe ez zelako. Orixek erra-

molde bera erabiltzen bide du bere *Euskaldunak* poemako “Toberetako” lau-garren bertsoan:

Lore-baratzan eder
arrosa gorria;
gari-meta-gaiñean
eder da txoria;
bil dezake eraztunak
gaur zure gerria.

(*Euskaldunak poema eta olerki guziak* 1972, 366 or.)

Bada besterik ere erdaraz zein euskaraz, hona 21.zenbakikoa: Besten buz-tanaz uliak kasa *Chassez les mouches avec la queue des autres*. (*Pour celui qui vit au dépens d'autrui*). Hau da besteen bizkar bizi denaz esan ohi da. Erramolde hau Xabier Altzibarrek adierazten didanez, Jean Hiriart-Urruty zaharrak bere lanetan maixko erabiltzen dituenetakoa da. Hona erramolde esan-guratsu hau bertsoetan txertaturik:

Erriko ofizialek
Badituzte estakuliak,
Kontratistek zarri diuzte
Garbi beren buriak,
Bertzen buztanez aisago
Kentzen diuzte huliak
Horien hobenen jasaitera
Guziak obligatiak.

(*Luzaide ko kantiak* Aupoa 65, 77or.)

Konparantza egin edo fraseologikoak euskal lanetan hainbat lekutan dau-de txertatuak. Eman ditzagun, kasurako, P. Lafitteren “Eskual-hitzak nola ikas” *Gure Herria* 1962-ko buruila-urria, 279-284 or. lanean agertzen diren “mendia bezain zaharra”, “kako bezain ohoina”, “itzea bezain chuchen”, “bidea bezain luze”, “saltsa bezain apaindua”, “laratza bezain beltza”. Konparantza egin hauek F. Laffitek “errankune” hitzaz adierazten ditu eta hizkuntza adierazko-rren eredu jartzen.

FRASEOLOGISMOAK LIBURUETAN

Liburuetan bildurik agertzen diren fraseologismoen gainean hitz egingo dugu azkenik. Badira bilketa-lan bikainak. Has gaitezen Azkueganik. *Euskal-erriaren Yakintza* III alean *Modismos* deitzen den atalean, 233-351. orrialdeetan, ehun orrialde baino gehiago eskeintzen ditu lekeitiarrak. Fraseologismoei Azkuek modismo deitzen die, eta biltzailei *modismólogos*, euskeraz “esakelariak”. Lau horrialdeko sarreratxoia egin ondoren, hitz gako edo klabeen ardatzean biltzen ditu fraseologismoak. Hiztegi hau gaztelaniatik euskararakoa

da. Euskarazko fraseologismo guztiek, ordea, beren itzulpen zein azalpena izango dute. Hiztegi hau hartu bide zuen oinarri edo eredu Paul Gilsouk bere *Errantegia* egiteko, geroago ikusiko dugunez. *Burro* hitzean, esaterako, “Es tan burro como largo es el camino”, *bidea luze bezen asto da* (L). *Adituko ditu bereak eta asto beltzarenak*, oirá las suyas y las del burro negro (AN-b, BN-am). Var. 1, de AN-etxalar: ardi beltzarenak, las de la oveja negra. Var. 2, de B y G: *bereak eta bi* (oirá) las suyas y dos (quiere decir, mucho más). Azkue iturriak markatzeko orduan zehatza da. Fraseologismoen ordainak ez ditu ematen erdaraz, itzulpen soila baizik. Erdaraz irakurtzen duenak aho bete hortzekin geldituko da zenbaitetan, zer esan nahi duen asmatu ezinik. Erdaraz egindako fraseologismoaren itzulpen hitzez hizkoak erdal irakurlea txunditu dezake, inolako dudarik gabe. Eman dezagun, esaterako, gure “(zerbait ez izan) ahuntzaren gauerdiko eztula” esapidea erdarara itzultzen dela hitzez hitz, inolako azalpenik gabe, zer ulertuko luke erdal irakurleak?

Orain, bigarrenik, sar gaitzen Justo Maria Mokoroa gure omenduen lanarekin. Euskaraz daukagun esaera edo fraseologismo biltegirik handiena da, denok dakigunez. Are gehiago esango nuke, beste edozein hizkuntzatan ere nekez aurki daiteke ia ehun mila esaldi biltzen dituzten liburu gotor bi. Zehazki esateko, 92. 167 esaldi edo adibide biltzen dira 3559 orrialdetan. Adibide horiek ez dira fraseologismo hutsak, euskara hutsean bizi diren euskaldunen esaldi jatorrak baizik. Esaldi guzti horietan, jakina, badira hainbat unitate fraseologiko edo fraseologismo ere. Fraseologismoen artean lokuzioek hartzen dute toki gehientsuena baina badira atsoitzak ere. Behin honetaz gero esan dezagun liburuaren izenburua elebiduna dela: *Ortik eta emendik Repertorio de locuciones del habla popular vasca, oral y escrita, en sus diversas variedades*. Izenburu honek badu azalpen bat ere: “analógicamente clasificado por categorías y conceptos a base de los cuadros e índices de A. Pinloche y F. Brunot”. Liburuaren izenburuan hitz esanguratsu bat agertzen da, hitz hori *locuciones* da. Hitz hori, beraz, ez da nolana hika jarria, Real Academia de la Española-ko Julio Casaresek adierazia baizik. Julio Casares XX.mende erditsuan fraseologia-lanetan Espainiako aitzindaria izan zela esan dugu goraxeago. Hona Mokoroaren hitzak: “¿Qué traté de registrar en esos cuadernos?... por regla general, todo tipo de expresiones características del euskera que, además de hacer de él instrumento de más compenetración para quienes se criaron en su ambiente, constituyen valiosos elementos estilísticos para dotar al lenguaje usado de especial viveza y colorido, gracia o energía. A mí se me habría ocurrido relacionarlas con lo que comúnmente se entiende por giros o modismos; pero, años más tarde, en visita que le hice en 1952, D. Julio Casares, el insigne Secretario de la Real Academia Española, me aconsejó que las llamara *locuciones*” 22 or. Ia ehun mila esaldiak zenbakitu ondoren saikatu behar ziren. Horretarako beste aukera batzuk atzean utzi ondoren, bi frantsesen lanean oinarritu zen A. Pinlocheren *Vocabulaire français par l'image* eta Ferdinan Brunot gramatikariaren *La Pensée et la Langue*. Kontuak honetara, zeintzu dira Mokoroaren lanaren on-gaitzak, argi-itzalak? Zeintzu dira alde on eta txalagarriak?

Gure lantxo honetan alderdi onak aipatuko ditugu batez ere. Ez dugu dudarik txikiena egiten J. M. Mokoroa lana hasi zuen garaierako aurrelaria izan zela fraseologiako arloan. Orduko aitzindari zen Julio Casares-ekin ere hitz egin zuen. Bizitza guztiko ahaleginen fruitu da, beraz, *Ortik eta emendik* edo *Repertorio* delakoa. Milaka eta milaka adibideren artean, ordea, askotan zail da bilatzen dena aurkitzea. Esaera-biltzailearentzat onuragarri eta mesedegarri gertatu zaio altxor handi hori, esaldi-biltegi handi hori, informatizatzea. Horrexe-gatik beragatik, CD-Rom batean bilatzea askozaz ere errazagoa egiten da milaka horrialde fin dituzten bi liburuetan baino.

Euskal fraseologian dauden lan argitaragabeen artean Paul Gilsouren *Errantegia* da. Hona Mokoroak *Repertorio* laneko hitzaurrean zer dion Paul Gilsouren *Errantegia*-z: “Yo mismo tuve a mi entera disposición hace pocos años -aunque demasiado tarde para poder utilizarlos- los originales mecanografiados de una obra sin precedentes entre nosotros, *Errantegia*, producto de una ímproba y bien planeada labor del sacerdote labortano, hoy residente en París, Paul Gilsou... Con la pena de no haber podido ya incorporarlos a mis cuadernos, he confiado en depósito una fotocopia de ellos al Instituto Labayru”. Nor da Paul Gilsou lapurtarra(5)? Lapurtar honen berririk ez dugu ikusi inongo enziklopedia edo literatura-liburutan. *Gure Herria* aldizkarian lau antzerki-lan, polit bezain labor, eman zituen argitara(6). Esan beharrik ez dago herri-euskaraz orakaturik eta brokaturik agertzen direla antzerkietako elkar-hizketok(7). Are gehiago esango nuke: Paul Gilsou eta J. B. Etcheberry dira euskaraz dauden idazle esaeratsuenetakoak. Orrialde bakar batean esapideak dozenaka aurki daitezke. Esaldi bakar batean bi unitate fraseologiko edo gehiago... Idazmolde hau gehienera, are esaerazaleenera ere, askotan astun samarra gertatzen zaie...

Zer da, beraz, *Errantegi* delako hau? Nik eskuetan sarri erabili dudana alea liburu gisa enkuadernaturik dagoen hirurehun eta laurogeita bi horrialdeko lan bat da. Azken orrialdean, bukaeran, “Paris 1964eko errearoaren 12-an buru(turrik)” agertzen da. Ia laurehun orrialde hauetan lau kuaderno mekanografiaturik agertzen dira. Lehena A-C hizkietara doana, 1-109 orrialdeetarakoa. Bigarrena D-H hizkietara doana, 110-209 orrialdeetarakoa. Hirugarrena I-O hizkietara bi-

(5) Hitzaldi hau irakurri ondoren, Emile Larrek Paul Gilsouren berri eman zuen ahoz. Emile Larrek zioen bere garaitzuko apaiz lapurtarra zela *Gure Herria* edo *Herria* aldizkarietan idatzi zuen apez honen berri badute, jakina, bestaldeko idazle helduek. Bere lan idatziak, ordea, berrogeitamar hamarkada inguruan baino ez ditut aurkitu.

(6) Paul GILSOU, “Gazte: Seme galdua”, *Gure Herria*, 1950, XXII, 140-147, “Gizona”, *Gure Herria*, 1953, XXV, 182-191, 247-256, 311-317. “Koropillo. Azeri zaharra”, *Gure Herria*, 1952, XXIV, 169-179, 245-254 eta separata bezala *Koropillo. Azeri zaharra*. Bayonne: Imp. “Le Courrier”, 1952. Azkenik, *Petan Mihiku. Erri egiteko ikusgarria hirur zatitan. Paul Guilsou-k eskuaraz antolatua, Molière-n lan batetarik*. (Bayonne: Imp. du Courrier, 1951) lan hau aterea dago *Gure Herria*, 1951, XXIII, 46-56, 97-102, 166-173.

(7) Esaterako, GH 1953, 247 or. Chabina delako pertsonaiak dioena: *Ba, ba, zorigaitza zorigaitzari: zer na'uzu, chakur tcharra, dena kukuso*. Bi fraseologismo jartzen ditu bata besteren ondoan.

tartekoa, 210-284 orrialdeetara doana. Eta azkenik, laugarrena, P-Z hizkietara bitartekoa, 285-382 orrialdeetarakoa. Lan oso eta bururatua da abezadarioko hizki guztiak besarkatzen dituen. Zeintzu dira errantegi honen ezaugarriak? Esan dezagun, lehenik, ez duela inolako sarrera edo azalpenik. Hasi lehen orrialdetik eta azkeneraino zerrenda hutsak agertzen dira. Ez da esaten lanaren nondik norakorik, lana bururatzeko erizpideak, eragozpenak, ereduak eta abarrak. Fraseologismo hiztegi bat da. Hiztegi honetako sarrera hitzak frantsesez daude hizki handiz edo maiuskulaz. Hiztegia frantsesetik euskararakoa da. Frantsesa da abiaburua hiztegi honetan. Eta frantsesa diodanean kontuan izan behar da ez direla abiaburuan frantses-fraseologismoak agertzen frantses-hitzak baizik. Lehen hamar hitzak, esaterako, abaissement, abaisser (s^ˆ), abandon, abandonner, abandonner (s^ˆ), abasourdir, abattre, abdiquer, abeille. abiaburu.

Eman ditzagun zenbait adibide. 275 orrialdean NOVEMBRE hitza agertzen da, esaterako, hizki handiz edo maiuskulaz. Hitz honen azpian zenbakiak agertzen dira hasi 1-etik eta 12.eraino. 1 zenbakian *Entre la Toussaint et Noël, ne peut trop pleuvoir ni venter*. Frantsesezko dicton edo eguraldi-esaera zahar bat dakar lehendabizi. Eguraldi errefrau honen euskal kidea dakar azpian. Eskuaraz -Santu guzien egunetik Eguberrietara haize ta euri gutxi, lekak ganbarara (edo: selaurura). Bigarren zenbakian 2-eskuaraz-(11-a) Jondoni-Marti, (aldairan) etxetik parti. 3 zenbakian Eskuaraz (11-a) Jondone-Marte eder, ogia bota lurrer. 4-Eskuaraz-(11-a) San Martin, bearrak bear eragin. 5-Eskuaraz (25-a) Santa Katalina noiz da? Besigutako (edo: Arrosel-arrantzarako) goiz da, gal-(edo: ogi-) ereiteko otz da. 6-Eskuaraz-(25-a) Santa Katarina jitean, erroak hartzen lurrean. 7-Eskuaraz-(25-a) Santa Katarina, larrazkenaren azkena. 8-Eskuaraz-(30-a) San-Andres, kopauan lau tremes (edo: aotaran lau herres), bosgarrena saman (edo; zitzurrean trebes. 9-Eskuaraz-(30-a) San-Andres, xerria askan trabes. 10-Eskuaraz (30-a)San Andres, barura hautsi gaztañez. 11-Eskuaraz- Hazila hotz, negua motz (;) hazila bero, negua gero. 12-Eskuaraz-Azaroko eguna, argiko (edo argitu orduko) iluna. Hamabi erran zahar hauek agertu ondoren, azkenean “bea ere AVENT” dakar.

Hemen eman dugun adibidean, “Novembre” hitzean, erran zaharrak, atsoitzak edo paremiak bakarrik agertzen dira. Beste hitz batzuetan, gure esakerak edo lokuzioak direlakoak agertuko dira. Bi unitate fraseologikoak ere nahastean agertuko dira beste zenbait hitzetan. Hiztegi honen alderik harrigarriena beste hizkuntzetako fraseologismo ordainak ekartzea da. Beste hizkuntza horiek, Gilsouk berak aipatzen duen bezala, espainola, angelesa, alemana, latina, finlandiakoa, hots, finesa, eslobenoa, arabea, suomian dira. Gehienetan, ordea, hizkuntza horretan transkribaturik egon beharrean, itzulpen bat ematen da. Beste batzuetan, gutxitan halere, aipatzen den hizkuntzan. ACCEPTER 6 or. hitzean, esaterako, hainbat euskal adibide eman ondoren, erdaretatikakoak ere agertzen dira: “Behar dira gizona den bezala eta aroa heldu den bezala hartu”. “Gauzak diren bezala hartu behar dira”. “Heldu den iguzkiaz berotu behar da”. Alemanez *Aus der Not eine Tugend machen*. Angelesez *To make a virtue of necessity*. Espainolez *Hacer de necesidad virtud*.

Behin honetaraz gero, eritzi batzu emateko gai garella uste dut. Paul Gilsouren lana, Mokoroak zioen bezala, lan eskerga, ikaragarria da (una obra sin precedentes entre nosotros) alde askotatik. Fraseologismo pila ikaragarria dakar, Euskal Herri osokoa gainera, nahiz, bistakoa denez, Lapurdikoak ekarri gehienbat. Euskarazkoek gainera, beste hizkuntza askotakoak ekartzeak halako gainbalio bat ematen dio, euskarazko fraseologismoekin konparatzeko bideak ematen baitizkio esaerazaleari. Alde makurrak edo aipatu beharko banitu, inoiz ere iturririk ez aipatzea litzateke okerreana. Ez du esaten nondik hartua den, zein herritakoa den, nori jasoa. Gilsouk han-hor-hemen argitaraturik dauden iturrietatik edango zuen noski, Azkueren *Euskalariaren Yakintza*-koak sartuko zituen noski, baina ez ditu aipatzen. Hizkuntza arrotzetatik hartzen dituen fraseologismoak gutxitan ematen ditu hizkuntza jator edo jatorrizkoan, gehienetan hitzez hizko itzulpenak ematen ditu. Jatorrizko hizkuntza arrotzean, gehien agertzen dena latinezkoa da.

J. M. Mokoroak lan argitaragabetzat hartzen zuen Paul Gilsou-ren *Errantegia*, baina egiaz ote da argitaragabea? *Herria* astekaria eskuartean erabili dutenek ikusiko zuten, beharbada, 1950. urte aldera, hainbat zenbakitan agertzen den "Erran-zahar eta erran-airak" delako saila. 1950 garaitzuko hainbat lan ikusi ditut eta artikulu sinatu gabeko horiek antz ikaragarria dute Labayruko bibliotekan aurkitzen den Paul Gilsou-ren *Errantegia* lanarekin. Lan bietan abiatzen da frantsesetik eta gero euskal ordainak ematen dira. Nik, esaterako, *Herria* n° 360, Uztailaren 4koa, 1957. urteko alean ARGENT hitzean adibide hauek ikusi ditut: 1-Avoir les reins fort (edo solides), 2-Avoir les écus à remuer à la pelle, 3-Avoir les écus à compter par boisseaux, 4-Etre riche à millions, 5-Rouler sur l'or. Guzti hauen euskal kideak: 1-Esk,-Aberatsa izan (da), 2-Aberats okitua (edo puchanta) izan. Adibide guzti horiek modu bere berean agertzen dira Gilsou-ren *Errantegia*-n. Are gehiago esango nuke. Adibide horiez gain gehiago ere agertzen dira, baina horiek berak modu bere berean agertzeak *Herria*-ko lanaren autorea zein den erakusten digu: Paul Gilsou.

Bada, azkenik, arnas handiko liburu bat aipatu gabe utzi nahi ez nukeena. Koldo Izagirreraren *Euskal Lokuzioak. Espainolezko eta frantsesezko gidazterrendarakin*. Hordago 1981. Arnas handikoa esan dugu, bilduma handia eskeintzen digulako. Ordainak eta ez itzulpenak, gainera, bi hizkuntzara ematen ditu, hurbilen ditugun bi erderetara: gaztelaniara eta frantsesera. Lan handia eta ona da, zalantzarik gabe. Lanaren oinarri edo *corpus* nagusi bezala *Auspoako* aleak hartzen ditu. Liburu mardul honek izan zituen bi aipamen ere punta puntako euskalarienganik. Mitxelenak zehar bidez aipatzen du, baina aipamena izenburuari bakarrik dagokio. "Lokuzio" hitza ez omen zitzaion asko gustatzen K. Mitxelenari. "Esacra zahar baten bigarren agerraldia"(8) artikuluan agertzen da; hona hemen Errenteriako hizkuntzalariaren hitzak: 'Aurrera gabe, azaldu beharko dut norako asmotan naizen hemen. Begiko zuen Ainge-

(8) *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia 1985, 209-217. or.

ruk gure literatur tradizioa, oroit eta oroitezez bulartua, Borgesek dioenez, beste edozein bezala. Eta hor heldu dira, nola ez bada, letraz-letra irauli zaizkigun esaerak, errefrauak nahiz atsotitzak. Ez dira, noski, besterik gabe *loku-zioak*, hauek, euskaraz deus ez izateaz gainera, erdaraz (erderetan) ere ezer gutti direlako: hizkera teknikoan ia sarrerarik ez duten “esapideak”.

Aipamen zehar bidezkoa dela esan dugu. Aipamen edo erreseina bat zuzen-zuzena Luis Villasantek eskaini zion *RIEV* aldizkarian, 1983, tomo XXVIII, 273-277or.